

Moeilijk, doodeng, maar opwindend

Met *Angels in America* verwierf toneelschrijver Tony Kushner begin jaren negentig wereldfaam. Zaterdag gaat dit indringende portret van een homoseksuele gemeenschap in première bij Toneelgroep Amsterdam. 'Als je een politieke discussie op het toneel niet durft toe te snijden op specifieke omstandigheden, kun je het net zo goed laten.'

Door Karin Veraart

1 Union Square West. *It's a cozy little office*, had hij per email laten weten. Een knus kantoortje op de negende verdieping van een voor Manhattan redelijk bescheiden gebouw, helemaal achterin, naast de goederenlift. Een ruimte van misschien net twee bij vier meter, met aan de ene wand een boekenkast tot aan het plafond; de andere wand vol afbeeldingen van engelen. En aan een van de twee bureautjes die er op een of andere manier ook nog in passen, Tony Kushner (51) zelf.

Energiek, een beetje nerveus, druk met van alles en tegelijk ook heel vrolijk ontvangt hij zijn bezoek voor een gesprek. Over zijn werk als toneel- en scenarioschrijver, essayist, emancipator, politiek activist, over nieuwe plannen en vroegere verworvenheden - en dan gaat het (uiteraard) alras over het stuk dat hem in een klap wereldfaam bezorgde: *Angels in America*, een klassieker inmiddels, die zaterdag in première gaat bij Toneelgroep Amsterdam.

In Europa duikt het stuk steeds met zekere regelmaat op; eerder dit seizoen in Polen, Frankrijk, Groot-Brittannië. Een Broadwayhit begin jaren negentig, beleefde *Angels* internationaal succes in de vorm van de tv-verfilming van Mike Nichols uit 2003 (met Al Pacino, Meryl Streep, Emma Thompson). Guy Cassiers verzorgde in '96 de eerste Nederlandstalige versie en nu dus ontfermt Ivo van Hove zich over het kloekke tweeluik.

Ja, hij was er graag bij geweest; Kushner kent het werk van Van

Hove via diens ensceneringen bij The New York Theater Workshop, en hij is beslist een liefhebber. Maar nee, helaas, geen tijd.

Een paar hangen er aan de wand, enigszins overvleugeld door de engelen: de Pulitzer Prize; Tony Awards. Vijf Golden Globes en een Emmy voor de HBO-miniserie van Nichols waartoe Kushner zijn stuk zelf omwerkte tot filmscenario. *A Gay Fantasia on National Themes*, luidt de ondertitel van *Angels* en Amerika omarmde deze lucide vertelling, dit indringend portret van een kleine homoseksuele gemeenschap in barre tijden.

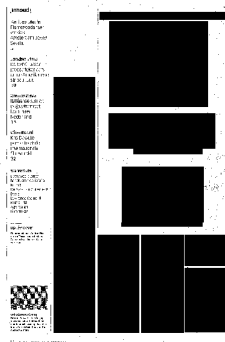
De bijkans ondraaglijke dreiging van aids, de somberte van het Reagan-tijdperk, de zoektocht naar spirituele leniging, naar identiteit, de worsteling met vooroordelen, discriminatie - het komt allemaal aan bod, maar wie veronderstelt dat het hier een en al kommer en kwel betreft, zit mis; Kushner relateert voortdurend, zet je op het verkeerde been en is geestig. 'Pessimism of the intellect, optimism of the will' is het motto, en al met al

leverde het zijn stuk cultstatus op.

'De auteur van *Angels in America*, dat wordt mijn grafschrift', zegt hij opgewekt. 'Altijd fijn wanneer mensen zeggen dat ze je werk waarderen, maar ik ben echt blij als het eens een keer niet over *Angels* gaat - wat meestal wel het geval is. Al heeft mijn musical *Caroline, or Change* daar wel enige verandering in gebracht, die heeft echt fervente fans.'

'*Angels* was een *big deal*, en het lijkt me 'onwaarschijnlijk dat ik ooit nog iets zal maken dat zo veel stof doet opwaaien. Prima hoor, kan ik mee leven. Het is best een goed stuk, maar ik houd mezelf niet voor de gek: Amerika was er klaar voor, er was in zekere zin behoefte aan zoiets. Dat had te maken met de omstandigheden, de aidsepidemie, met het 'Reagan-isme'. De voorstelling ging uit op Broadway juist nadat Clinton was gekozen. Na twaalf jaar republikeins wanbeleid stonden we te trappelen bij het idee dat er iets ging veranderen. *Angels* heeft profijt gehad bij die sfeer, waarin het kon uitgroeien tot een fenomeen. En hé, laten we eerlijk zijn, beter zoiets dergelijks te hebben meegeemaakt dan niet.'

'Ik vind het wel leuk dat het juist nu in Europa weer op verschillende plekken verschijnt, al kan ik niet precies verklaren waarom dat het geval is. Misschien omdat we op het punt staan het derde decennium van de epidemie af te sluiten, als het ware om te memoreren dat de ziekte zo'n 30 jaar onder ons is? Of omdat wat we nu meemaken in

de Verenigde Staten – en onvermijdelijk ook daarbuiten – feitelijk een erfenis is van die Reagan-jaren?

'Ik kreeg wel het verwijt dat ik me met *Angels* te zeer op de actuele politiek concentreerde, in die zin: over twintig jaar snapt niemand meer waarover je het hebt, en *who cares*. Ik zou de wetten van de toneelschrijfkunst met voeten treden, regels die veronderstellen dat je schrijft voor de eeuwigheid, en niet voor het hier en nu. Maar ik voelde toen heel sterk, en dat voel ik nog steeds – dat het belangrijk is, en opwindend om een politieke discussie te voeren op het toneel. En dat als je die discussie niet durft toe te snijden op specifieke omstandigheden, je het net zo goed kunt laten. Wat niet wegneemt dat ik wel benieuwd ben of het stuk de tijd kan overstijgen.

'Kijk je naar Ibsen, zijn *Poppenhuis*, dat maakte discussie los onder tijdgenoten, dat werd gezien als een politiek werk, met een duidelijke stellingname tegen de onderdrukte positie van de vrouw. Ibsenisme stond gelijk aan vooruitstrevendheid. En het vrouwen-vraagstuk is in zekere zin nog actueel. Bovendien: iedere politieke strijd heeft een persoonlijke kant, tot op zekere hoogte is die 'worsteling' een universeel gegeven. Weet je dat te vangen in je werk, en dat is toch waar je op inzet, dan blijft het heus nog wel even goed.'

Mijn toneelstukken komen vaak in meer of mindere mate uit elkaar voort – of lopen in elkaar over. Uit het tweede deel van *Angels* heb ik stukken geschraapt, die ik later weer kon gebruiken in het volgende werk, *Slavs!* Ze hebben zelfs een passage gemeen. Aan *Homebody/Kabul* en *Caroline* heb ik soms tegelijkertijd gewerkt, en dat heeft dan ook z'n weerslag.'

Kushners specifieke werkwijze en de manier waarop hij in de wereld staat, is recentelijk in beeld gebracht door Freida Lee Mock, die hem volgde in de tijd vlak na 9/11 tot de presidentsverkiezingen in 2004 voor haar documentaire *Wrestling With Angels*. De titel is (ook) een knipoog naar *Wrestling With Zion*. *Progressive Jewish-American Responses to the Israeli-Palestinian Conflict*, een spraakmakende anthologie uit 2003 waarvan Kushner (met zijn joodse achtergrond) initiatiefnemer was.

'Ik heb Freida's film niet gezien. Ik ben echt als de dood voor het idee dat ik, wat zal het zijn, anderhalf uur naar mezelf moet kijken. Ondraaglijk. Ik ben blij dat ie bestaat, als een soort archiefmateriaal, en als ik ouder word moet het gaan lukken, maar nu nog niet.

'Ik ben nogal zenuwachtig van nature. Schrijven vind ik enorm griezelig. Ik houd niet erg van schrijven. Ik probeer het altijd zo lang mogelijk uit te stellen, door een hoop onderzoek te doen. En een hoop andere dingen. Essays, die gaan meestal makkelijker, omdat – ach. Ik kan het wel aardig, maar ik ben geen Montaigne en ik heb ook geen echte ambitie in dat opzicht. Wat betreft toneelstukken en filmscenario's, daar geef ik meer om dan om wat dan ook, dan komen de zenuwen om de hoek kijken. Toch durf ik wel te denken dat ik leer, dat ik groei als schrijver, bij ieder nieuw stuk opnieuw. Ik probeer dan ook steeds iets heel anders te doen. Mijn vader zei me al vrij vroeg in mijn carrière: '*Never pop out of the same foxhole twice*'. And that is really a good bit of advice.

'Ik ben nu bezig met een script voor een Spielberg-film over Abraham Lincoln. Twintig maanden research zit er inmiddels in, ik heb ongelooflijk veel materiaal, maar vaste vorm heeft het nog niet aangenomen. Ik heb lang gearzeld, ik heb nee gezegd zelfs, omdat – ja, Abraham Lincoln, die beschouw ik toch als een genie. Zo omschrijven we inmiddels iemand die een lekkere taart kan bakken, maar ik heb het over mensen als Mozart of Shakespeare. Mensen niet zoals wij. Hoe schrijf je daar iets over? Dat leek me een uitgelezen recept voor frustratie en verdriet.

'Aan de andere kant: de burgeroorlog, dat is toch een beetje onze *Ilias*, dat is het moment waarop Amerika wordt geboren. Alles waarmee het land heeft geworsteld – en nog steeds worstelt – heeft zijn wortels in de tijd van Lincoln. Slavernij en het rassenvraagstuk, een centrale regering of een losse federatie, democratie versus anarchie. Immens.

'En voor mij, als *person of the left*, is het een uiterst interessant gegeven dat deze president overzag wat het meest dramatische moment van politieke vooruitgang in de Amerikaanse historie is geweest: de afschaffing van de slavernij. Hij heeft ervoor weten te zorgen dat er een vruchtbare dialoog, een werkbare alliantie kon ontstaan tussen radicaal links en het progressieve centrum. Dat raakt me. Ook gezien het feit dat momenteel het linkse veld afziet van iedere invloed, puur door de onwil onderling een gesprek aan te gaan. Al met al wil ik iets met die materie. Maar hoe precies?

'Ik zou denken dat dit voor Nederlandse toneelschrijvers ook ongelooflijk opwindende tijden moeten zijn. De kwestie van multiculturaliteit, van hoe een democratie omgaat met mensen wier wereldvisie in de kern van de zaak

theocratisch is, of anti-democratisch, zelfs: dat is moeilijk aanschouwen in een stuk, moeilijk, doodeng, maar opwindend. Het raakt

aan de meest fundamentele kwesties binnen de organisatie van de menselijke samenleving. In zekere zin is dat perfect theatermateriaal – als je, zoals eerder gezegd, erin slaagt het persoonlijke en het politieke goed te vervlechten.

'Toch is het iets om je steeds goed te realiseren: *entertainment*, dat is onze taak, dat is wat je kunt en moet verwachten van de hieldaagse theatermaker. De kracht van kunst is een indirecte kracht, en dat moet je respecteren. Ik geloof in juist die specifieke kracht, ik denk dat het een grote fout is te denken dat je kunst zou kunnen aanwenden om de wereld te verbeteren – kunst te willen zien als instrument, als vorm van activisme.

'Ik vertel mijn studenten: als je iemand met een toneelstuk wilt overtuigen van iets wat jij al heel lang weet, dan wordt dat geheid een vervelend stuk. Jijzelf raakt verveeld, het is dan een opdracht. Je moet het vooreerst jezelf moeilijk maken door jezelf vragen te stellen waarop je het antwoord schuldig moet blijven. Dat is heel belangrijk. Als ik mijn publiek zo nodig moet vertellen dat ze aardig dienen te zijn tegen homoseksuelen, dan wordt dat een saaie aangelegenheid. Het moet angstaanjager zijn, moeilijker, of je verspielt ieders tijd.

'Als je de wereld wilt veranderen, moet je het anders aanpakken. Moet je je organiseren, petities ondertekenen, geld inzamelen, je inspannen voor kandidaten, van deur tot deur gaan, aankloppen. Als je in Myanmar woont en je bent een monnik moet je zelfs je leven op het spel zetten. Iets veranderen kan alleen door op te staan en iets te ondernemen.

'Als burger is dat je taak. Je kunt docent zijn, een slim kind iets over de wereld leren en een Abraham Lincoln voortbrengen, dat ontstaat je nog niet van je opdracht als burger om saai politiek werk te verzetten; zo verander je wetten, machtsverhoudingen.

'Ik probeer kunstenaar te zijn en me tegelijk te kwijten van die burger-taak. De ene keer gaat me dat geweldig af, de volgende keer laat ik het erbij zitten, teken ik nul petities en hang ik thuis maar wat rond omdat het niet lukt om die ene scène goed te krijgen, balend en vol zelfmedelijden. Feit is dat ik me beter voel als mens als ik naar buiten stap, de maatschappij in, om iets te doen. Te zien dat je een steen een stukje hebt verschoven, het pad iets hebt verlegd.

'Kunst kan dat niet op die ma-

nier. Toen ik jonger was vond ik dat nog wel eens bezwaarlijk. Nu kan ik een kort verhaal lezen, of een film zien die puur over menselijke relaties gaat en me realiseren dat je in politieke zin wezenlijk iets wijzer kunt worden door een geweldige film over een huwelijk dat uiteenvalt. Zoals je iets kunt leren over het huwelijk via *The Battle of Algiers*. Alles komt samen in de menselijke arena. Laat kunstenaars doen wat ze doen - entertain - en als je ziel wordt gevoed, je brein wordt uitgedaagd, en je uiteindelijk gelouterd - sommig entertainment is verre van leuk - bovenkomt op een iets andere plaats dan dat je vertrok, dan is dat waardevol. Dat is waarom kunst ertoe doet.

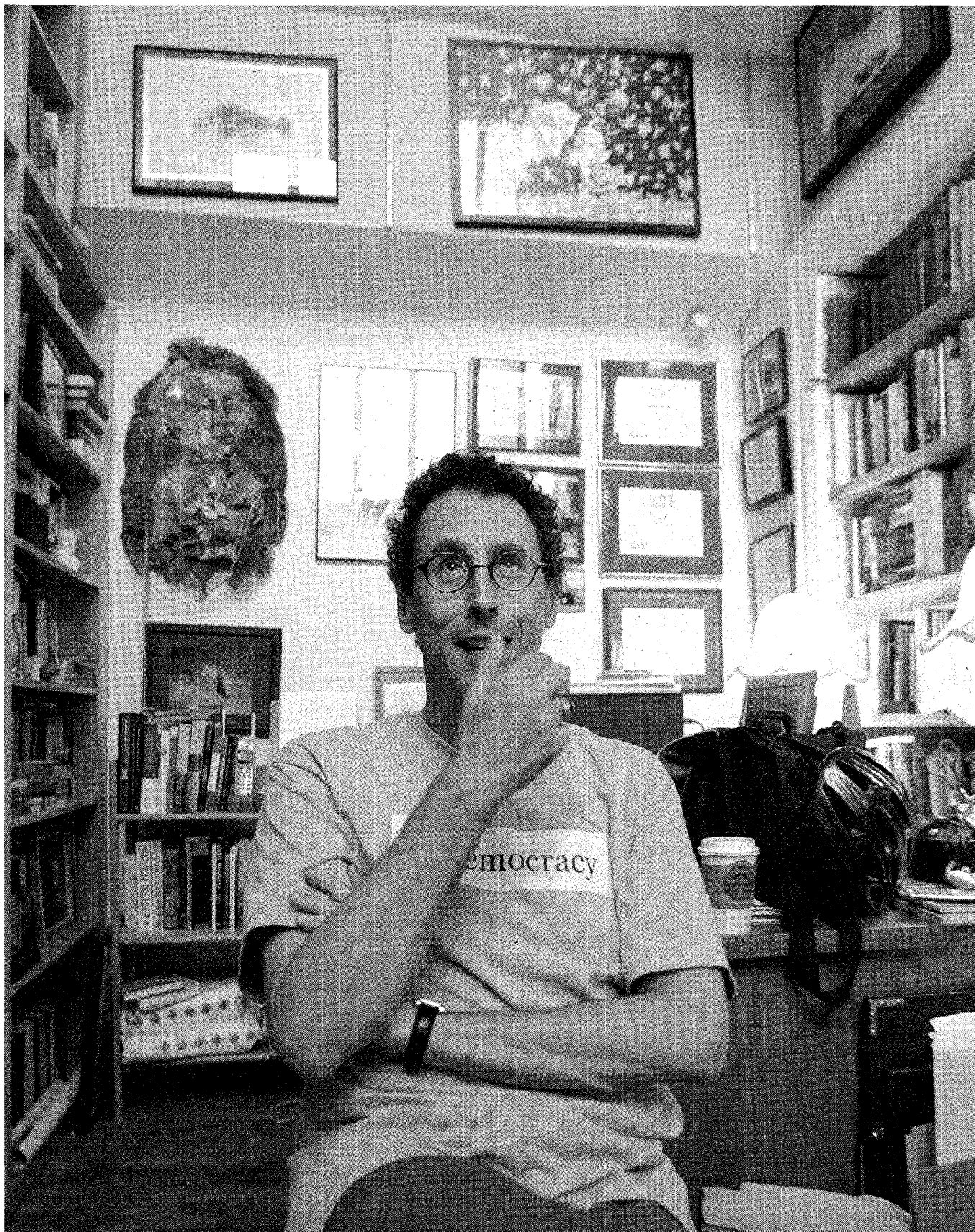
'Hey, en als in de tussentijd een homohater na het zien van *Angels in America* besluit dat hij zich al die tijd heeft vergist - Great!' ■

Angels in America. Toneelgroep Amsterdam. Première 8 maart. (Marathonvoorstelling 5 uur met pauze; in delen duurt het 2 uur 15 minuten zonder pauze). Tournee t/m 31 mei.

'OOK VOOR
NEDERLANDSE
TONEELSCHRIJVERS
MOETEN HET NU
ONGELOOFLIJK
SPANNENDE TIJDEN
ZIJN.'

Barry Atsma (links) en Fedja van Huêt in *Angels*. Foto Jan Versweyveld

Tony Kushner: 'Je moet het vooreerst jezelf moeilijk maken door vragen te stellen waarop je het antwoord schuldig moet blijven.' Foto Reuters